

Forskaren, bibliotekarien och den vetenskapliga
kommunikationen

Annakim Eltén & Viktoria Hörnlund

Paper presenterat vid konferensen

Mötesplats inför framtiden
ARBETSLIV • UTBILDNING • FORSKNING

14–15 oktober 2009 i Borås

BORÅS STAD

Stadsbiblioteket

HÖGSKOLAN I BORÅS
Institutionen Bibliotekshögskolan

Inledning

Att ha ett gott samarbete och en bra dialog med forskarna är av stor betydelse för mycket av arbetet vid ett forskningsbibliotek. Detta gäller allt från förvärv till biblioteksundervisning av studenter för att nämna några saker. Här berör vi en del av samarbetet rörande delar av den vetenskapliga kommunikationen.

När man talar om vetenskaplig kommunikation brukar delas upp i två delar; den formella och den informella. Den formella rör publicering medan den informella handlar om övrig kommunikation i forskningssammanhang. Att arbeta med vetenskaplig kommunikation är ett alltmer uppmärksammat och prioriterat område för bibliotekarier verksamma vid forskningsbibliotek.

Den del av den vetenskapliga kommunikationen som får mest utrymme och diskuteras mest rör den formella kommunikationen, d.v.s. publiceringen. Att uppmärksamheten i så hög grad riktas mot institutionernas publicering hänger delvis ihop med att den kvantitativa redovisningen av denna utgör en del av utvärderingarna av institutionernas verksamhet. Utvärderingarna är i sin tur kopplade till fördelning av medel. En institution som kan redovisa mycket publicering, företrädesvis av vetenskaplig karaktär, gynnas alltså ekonomiskt.

Bibliotekarier har traditionellt sett jobbat med att hantera publikationer på olika sätt, bl.a. med de institutionella arkiven. Vid Lunds universitet (LU) heter det institutionella arkivet Lund University Publications (LUP). De institutionella arkiven har från början fungerat som förteckningar över lärosätets publikationer där forskare också haft möjlighet att tillgängliggöra material digitalt. Arkiven har även fungerat som en utgångspunkt för bibliotekarierna att föra diskussioner med forskarna om Open Access (OA).

De institutionella arkiven har i och med att utvärderingarna av verksamheten kopplas till dem fått en ny funktion och betydelse. Bibliotekarierna med sin koppling till de institutionella arkiven har därmed även indirekt blivit involverade i utvärderingarna. Forskarna intresserar sig, i och med utvärderingsfunktionen, allt mer för utformningen av arkiven. Frågan om vad som ska registreras i arkiven och hur detta ska göras diskuteras i olika instanser. Här blir det tydligt att biblioteksorganisationens, forskarnas och utvärderingsorganisationens behov är olika och systemen utformas utifrån de olika intressenternas krav vilka ibland krockar.

Att utvärdera publikationer

Att publicering utvärderas och belönas i form av anslag gör att frågan om vad en publicering är för något ställs på sin spets. Det finns ett allmänt antagande att alla vet och delar åsikt om vad en publikation är men frågan diskuteras sällan. I beslutet som fattades i maj 2007 vid Lunds universitet, som innebär att alla forskares vid LU publikationer ska redovisas i det institutionella arkivet anges:

Detta innefattar artiklar, böcker, bokkapitel, populärvetenskap, rapporter och andra format av publicering som universitetets publikationsdatabas accepterar.¹

Det är alltså systemet som i praktiken utgör ramen för vad som ska registreras.

¹ Registrering av vetenskapliga publikationer

http://www5.lu.se/upload/regelverket/organisation/registrering_av_vetenskapliga_publicationer_070503.pdf
[090904]

Definitionen i Nationalencyklopedin menar att en publikation respektive publicera är:

publikation (för etymologi se *publicatio*), benämning på skrift som mångfaldigas för distribution till allmänheten²

publicera, ge ut i tryckt form, offentliggöra³

Dessa definitioner utesluter att publikationerna enbart är elektroniskt tillgängliga och bygger på hur publiceringen har sett ut tidigare. Publiceringslandskapet har dock förändrats drastiskt bara de senaste åren. Många tidskrifter ges t.ex. numera enbart ut i elektroniskt format. Forskare anmodas även både direkt och indirekt att välja att publicera sig elektroniskt, då OA bygger på detta. T.ex. beslutade EU-kommissionen i fjol att forskningspublikationer från väsentliga delar av EU:s sjunde ramprogram ska bli fritt tillgängliga på nätet⁴ och vid LU beslutade universitetsstyrelsen år 2005 att vetenskaplig publicering om möjligt ska ske i vetenskapliga tidskrifter som är fritt tillgängliga för läsaren.⁵

Gråzonen mellan den formella och den informella vetenskapliga kommunikationen växer också. När en forskare lägger ut en text på webben är den då publicerad eller är den en del av den informella kommunikationen? Svaret på frågan är att det måste avgöras av sammanhanget men att det i många fall blir fråga om en subjektiv bedömning. Problem uppstår när dessa subjektiva bedömningar ska infogas i ett system som ligger till grund för utvärdering av ett lärosätes verksamhet och där ekonomiska anslag står på spel.

Det finns en tydlig tendens att man generellt utgår från STM-ämnena (de naturvetenskapliga, tekniska och medicinska ämnena) som en norm. Detta skapar problem eftersom ämnesdiscipliner har olika publiceringstraditioner och delvis betonar olika aktiviteter. Förutom att utbilda studenter och bedriva forskning ska även den s.k. tredje uppgiften beaktas i verksamheten. I Högskolelagens första kapitel, andra paragrafen tas den tredje uppgiften upp:

I högskolornas uppgift ska ingå att samverka med det omgivande samhället och informera om sin verksamhet samt verka för att forskningsresultat tillkomna vid högskolan kommer till nytta.⁶

Att tredje uppgiften är av stor vikt betonas bl.a. av LU:s rektor Per Eriksson i Lunds universitets magasin (LUM) där man nyligen tagit upp detta. Att universitetet ska synas i samhället är ett av LU:s fyra profilområden.⁷

Den tredje uppgiften är ett mer markant inslag inom humanvetenskaperna än inom exempelvis naturvetenskap, där det ingår ofta som en självklar och omfattande del av forskarens verksamhet. Forskningsresultat sprids ofta med allmänheten som en viktig mottagarna, forskningen inom STM-ämnena kommuniceras i högre utsträckning mellan enbart kollegor/institutioner/företag. Att publicera artiklar i exempelvis dagstidningar är inte ovanligt inom humaniora och går hand i hand med tredje uppgiften.

Terminologin inom STM-ämnena gör att allmänheten har begränsade möjligheter att tillgodogöra sig dess publikationer, det krävs ofta stor ämneskunskap för att kunna läsa texterna. Inom humanvetenskaperna används däremot ett språk som även en allmänhet till stor del kan ta till sig. Språket i en populärvetenskaplig och en vetenskaplig text inom humaniora skiljer

² Nationalencyklopedin <http://www.ne.se/lang/publikation> [090709]

³ Nationalencyklopedin <http://www.ne.se/kort/publicera> [090714]

⁴ Open access pilot in FP7 <http://ec.europa.eu/research/science-society/index.cfm?fuseaction=public.topic&id=1680> [090904]

⁵ Universitetets forskning ska bli mer tillgänglig http://www.lu.se/o.o.i.s?id=1383&visa=pm&pm_id=395 [090904]

⁶ Högskolelag (1992:1434) <http://www.riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=3911&bet=1992:1434> [090829]

⁷ Syns man så finns man, LUM, 2009, nr 5, s. 16

http://www.lu.se/upload/LUPDF/lum/lum_2009_05.pdf#page=16 [090714]

sig inte lika markant åt som i exempelvis medicinsk litteratur vilket gör att den skarpa uppdelningen mellan vetenskapliga texter som vänder sig till forskarsamhället och de populärvetenskapliga texterna som vänder sig till allmänheten inte är lika tydlig.

De olika publiceringsmönstren är välkända och detta har bl.a. resulterat i att Vetenskapsrådet beslutade undanta humaniora och samhällsvetenskap i den modell för utvärdering och finansiering utifrån bibliometriska data som man utarbetat.⁸ Det betyder också att de lokala publiceringssystemen, arkiven och utvärderingsunderlagen måste utformas olika för de olika ämnena.

Arkiv för annat än publikationer?

Långt ifrån all utåtriktad verksamhet vid lärosätena ryms i publikationsbegreppet. Många aktiviteter faller under det som kallas för informell kommunikation. Forskare inom humaniora deltar ofta i många andra mediasammanhang, de deltar i paneldebatter, intervjuas i radio etc. Som exempel kan t.ex. nämnas hur en rapport om schimpansens Santino beteende ledde till ett massivt medieintresse och forskaren fick ägna en stor del av sin arbetstid åt intervjuer etc.⁹

I samband med forskning eller undervisning produceras annat material än publikationer som skulle komma till större användning om de spreds utanför den situation där de skapades. Exempel på detta är forskningsdata. De samlas in, bearbetas och struktureras för att användas i enskilda forskningsprojekt. Om forskningsdata sprids vidare gör de det ofta i mindre och ofta slutna sammanhang.

Undantag från detta finns naturligtvis. Det finns både försök att skapa databaser där materialet antingen tillgängliggörs helt eller där det finns referenser som beskriver den insamlade data och var den finns att tillgå. I vissa fall är detta i första hand av intresse för andra forskare som kan inventera vilka forskningsdata som finns insamlade. I andra fall kan samma data även bidra till den tredje uppgiften. I SweDia2000¹⁰ har man t.ex. tillgängliggjort delar av en större samling data som bl.a. innehåller dialektprover. Materialet ligger fritt tillgängligt på nätet och kan antas även vara av intresse för en bredare allmänhet. I struktureringen och tillgängliggörandet skapas ett mervärde. Samma material kan beaktas från flera synvinklar och med olika avsikter.

Ett annat material som produceras vid lärosäten men som åtminstone så här långt i många fall har fått väldigt lite spridning utanför sammanhangen som de skapats i är läroobjekt. Läroobjekt är resurser, oftast digitala och webbaserade, som kan användas och återanvändas för att stödja lärande. De skapas i många fall på initiativ av enskilda lärare som ser ett behov i en specifik situation. Många resurser, som inte initialt skapats som läroobjekt, kan i obearbetad form eller med mindre justeringar eller tillägg, användas som läroobjekt, som förra exemplet, SweDia2000.

⁸ Eliasson, Per-Olof Modell för bibliometri kan inte användas?, *Universitetsläraren*, 10/11 -09 <http://www.sulf.se/templates/CopyrightPage.aspx?id=9636> [090904]

⁹ Oredsson, Ulrika -Jag fick ge intervjuer 25 timmar i stäck, *LUM*, 2009, nr 5, s. 18-19 http://www.lu.se/upload/LUPDF/lum/lum_2009_05.pdf#page=16 [090714]

¹⁰ *SweDia2000* <http://swedia.ling.gu.se/>

Ett försök att göra forskningsdata och lärobject tillgängliga

För att tillgängliggöra, möjliggöra återanvändning och sprida resurser som forskningsdata och lärobject behöver det finnas system där materialet kan lagras och beskrivas. I slutändan är det en kostnadsfråga att såväl forskningsdata som lärobject kan återfinnas och återanvändas. Den ökande mängden digitalt och digitaliserat material kräver även förbättrade möjligheter att organisera och beskriva resurserna.

Med tanke på detta sökte HT-biblioteken tillsammans med teknikorganisationen och humanistlaboratoriet¹¹ vid HT-området och Biblioteksdirektionen¹² vid LU medel för att inom Open Access-programmet göra det möjligt att i det institutionella arkivet beskriva objekttyperna¹³. Som arbetsmaterial användes två befintliga samlingar, de lingvistiska data som skapats och samlats inom projekten European Cultural Heritage Online (ECHO)¹⁴ och Distributed Access Management of Language Resources (DAM-LR)¹⁵ som ligger på en server på SOL, respektive de olika typer av lärobject som skapats för ämnet kinesiska¹⁶ vid SOL, främst för distansundervisningen. I samarbete med engagerade forskare, tekniker och lärare tog bibliotekarierna fram förslag till metadataprofiler för att beskriva resurserna i LUP. I den andra fasen av projektet skulle de utvärderas och anpassas, men projektet avslutades i förtid i avvaktan på andra lokala initiativ.

De lingvistiska resurserna inom DAM-LR beskrivs med metadastandarden IMDI¹⁷. Databasen innehåller bl.a. SweDia, en fonetisk korpus med svenska dialekter. Den innehåller också ett arkiv med ljud- och videospelningar, fotografier, teckningar och musik på och om monkhmerspråket kammu samt ögonrörelse- och taktila mätningar inspelade i Humanistlaboratoriet. IMDI möjliggör en detaljerad beskrivning, men få element är obligatoriska och forskarkollektivet som utarbetade standarden möjliggjorde för användarna att lägga till nya element och vokabulärer för att uppnå en hög flexibilitet. De olika samlingarna beskrivs följaktligen väldigt olika och även inom ett och samma projekt kan de medverkande forskarna ha valt att beskriva data olika detaljerat.

Lärobjecten hade inte tidigare beskrivits med strukturerad data och ingick inte i någon större samling eller databas. De bestod av ett antal podcasts med olika typer av innehåll, bl.a. presentationer i videofilmsformat.

Under mappningsarbetet från IMDI för forskningsdatan resp. från tänkbara standarder som LOM för lärobjecten till den metadataprofil som användes i LUP fick vi feedback från forskarna och lärarna som arbetar med de olika objekttyperna och kom fram till att det i den dåvarande situationen var bäst att beskriva materialet så enkelt som möjligt. Detta för att förenkla registreringen för de forskare/lärare som skapar posterna i LUP och för att beskrivningsformaten ska kunna användas för data och objekt inom alla ämnen och inte begränsas till lingvistik och språk. Ytterligare en fördel som vi ville uppnå var posterna ska kunna återanvändas i olika typer av tjänster. Genom att i möjligaste mån utgå från Dublin

¹¹ Humanistlaboratoriet http://www.sol.lu.se/humlab/?expand_menu=7 [090904]

¹² Biblioteksdirektionen <http://www.lub.lu.se/om-lub/organisation/biblioteksdirektionen.html> [090904]

¹³ *Lärobject i öppna arkiv – nya krav och spännande kopplingar*
<http://www.kb.se/OpenAccess/projekt/#Lärobject> [090904]

¹⁴ ECHO <http://echo.mpiwg-berlin.mpg.de/home> [090904]

¹⁵ DAM-LR <http://www.mpi.nl/DAM-LR/> [090904]

¹⁶ Kinesiska (LU) <http://www.sol.lu.se/kinesiska/> [090904]

¹⁷ IMDI <http://www.mpi.nl/IMDI/> [090904]

Core (DC) i den allmänna profilen som ska fungera i lokala arkiv med många typer av resurser skapas förutsättningar för att kunna mappa denna profil med andra.

Slutkommentar

Att referenser till publikationer och helst fulltexter behöver samlas någonstans för att kunna utvärderas och för att resultaten av forskningen skall kunna spridas är en etablerad tanke och de institutionella arkiven fyller dessa funktioner. Forskarna vid LU, liksom vid många andra lärosäten, ska redovisa sina publikationer. Beslutet stötte i början på motstånd från forskarna och gav även upphov till en viss förvirring. Frågor om hur man fyller i referenserna till sina publikationer resulterade i många samtal mellan ansvariga bibliotekarierna och forskare. Motståndet har sedan dess mattats av och en hel del forskare har blivit mycket engagerade i att registrera sina publikationer. En viktig faktor i detta är kopplingen till de lokala webbplatserna som görs vid vissa institutioner, där uppgifter från det institutionella arkivet automatiskt visas på de enskilda forskarnas hemsida. På det sättet hålls den enskilde forskarens lista över publikationer uppdaterad utan extra insatser.

Många av de institutionella arkiven har dock en del brister så som det ser ut idag. En stor brist är att definitionen av vad en vetenskaplig publikation är dels utgår från vissa ämnesdiscipliner som norm och dels att den inte anpassats till de nya medieformerna. En stor del av de samtal som förs mellan forskarna och bibliotekarierna inom humaniora har handlat om hur man ska registrera material som inte faller inom ramarna för vad som är en publikation i det institutionella arkivet. Hur redovisar man att man skrivit ett uppslagsord i en databas på nätet eller hur får man in att man gjort en översättning från ett annat språk? Frågan om vad som är en publikation är antagligen inget som kan få ett absolut svar men vissa definitioner hade kunnats göras och ämnet hade behövt diskuteras.

En annan brist i många institutionella arkiv är att ”biprodukter” till forskning och utbildning av studenter som exempelvis forskningsdata och läroböcker sällan registreras. I detta går mervärdet som dessa kunnat ge förlorat.

Den tredje bristen är att mycket av det som görs vid lärosäten som helt eller delvis fyller den s.k. tredje uppgiften inte ryms i de internationella arkiven.

Detta gör att några frågor kring de institutionella arkiven måste ställas:

- ska institutionella arkiv vara en samlingspunkt för att beskriva och redovisa aktiviteter eller enbart traditionella publikationer?
- är de institutionella arkiven enbart ett utvärderingsinstrument eller ett faktiskt arkiv (eller både och)?
- vad är det som ska utvärderas och vem bestämmer det? Hur kopplas beslutet av vad som ska utvärderas ihop med vad som faktiskt går att utvärdera i det institutionella arkivet så som det är utformat nu? Hur förhåller man sig till att andra saker kan komma att betonas i framtida utvärderingar, t.ex. i vilken mån som institutionerna arbetar med den tredje uppgiften?

Att arbeta med vetenskaplig kommunikation som bibliotekarie vid ett forskningsbibliotek innefattar mer än att arbeta med de institutionella arkiven men genom att de kommit att spela en viktig roll i utvärderingarna av institutionernas verksamhet har mycket fokus hamnat på dessa. Bibliotekarierna har en viktig roll att fylla genom att diskutera innehållet i dem och

skapa förutsättningar för att kunna sprida så mycket som möjligt av verksamheten både inom universitetet och mot allmänheten.

Annakim Eltén
Viktoria Hörnlund

HT-biblioteken
Lunds universitet